
María Sánchez
KRAJINA ŽIEN

POHĽAD NA SVET VIDIEKA
ZBLÍZKA A DÔVERNE

Preložila Eva Lalkovičová

f . a . c . e

ÚVOD

NEVIDITEĽNÝ PRÍBEH

Je možné, že sú zdedené predmety
obrysami neúplných dôverností?

MARIA GABRIELA LLANSOL

Domy našich starých rodičov sú plné portrétov. Pozorujú nás spoza skla a budia dojem, že už-už začnú rozprávať. Občas si myslím, že možno mlčia až príliš. Inokedy zas, že na nás hľadia s výčitkou. Rada sa zamýšľam nad tým, ako a prečo tieto fotografie vznikli, kto rozhodol, že práve táto scéna, zarámovanie a miesto sú dostatočne vhodné na to, aby na nich portrétovaní zamrzli v čase a navždy nás pozorovali zo steny. Svedomitosť a obradnosť, akých sme sa my, mladá generácia, dávno vzdali. Dnes sa môžeme odfotiť kedykoľvek a kdekoľvek, no chýba tomu hodnota a náznak rituálu, aké fotografia mala pre našich predkov. Nad portrétmi už nikto nepremýšľa, nefotia sa s rozvahou, s citom. Na zadnú stranu sa už nepíšu venovania, niet miesta pre plynutie času, pre zažltnuté ruky a tvár, rohy fotografie, krajinu. My, deti pokroku, už nezakladáme fotografie do albumov ani neukrývame do starých škatúl od sušienok, kam sa predtým odkladali šijacie súpravy a neskôr sa premenili na skladištia tvárí a spomienok. Stará zarámovaná fotografia bývala kedysi takmer súrodencom, čo spolunažíva s ostatnými, inštinktívne priťahovala zrak, keď ste šli okolo, vyvolávala nutkanie – niekedy aj opodstatnené – narovnať ju, sfúknuť z nej prach, dotknúť sa, prihovoriť.

Spôsob, akým sa pozeráme, aj celý proces sa zmenili. Keď si chceme zaspomínať, nestačí sa pozrieť na stenu, pretože medzi papier a naše telo vstupuje ďalší prvok – technológia. Keď chceme spomínať, hrabeme sa v aplikáciách, súboroch, informačných systémoch a nástrojoch; keď sa chceme priblížiť tým, na ktorých spomíname, potrebujeme cudzí element, ktorý nám blízkosť sprostredkuje. Keď sa nad tým však zamyslíme, pravda je v skutočnosti bolestná a strohá. Na fotografiách v domoch našich starých rodičov už nikoho niet. Sú to len rámy, prázdne rámy.

Kým neumrel José Antonio, dedko z otcovej strany, veterinár, nezvykla som sa pri fotografiách obývajúcich naše dva rodinné domy pristavovať. Až vtedy sa vynorili otázky, strach, nepokoj prameniacy z toho, ako pokračovať v každodennom živote a nevedieť nič o živote svojich predkov. Je to zvláštne, pretože nebol prvým dedkom, ktorý mi umrel, až druhým. Dedko z matkinej strany José zomrel, keď som mala sedem rokov. Rakovina si ho vzala príliš skoro. Celý život pracoval a naraz ho udusila choroba, ako keď sa čerstvo narodené šteňa utopí v nádrži a nevydá pritom hláska, nestihne si to vôbec uviesť. Ani ja som si to nestihla uviesť, bola som príliš malá. Pamätám si iba jeho zakrvavené ruky, ako na dvore pri dome sťahujú zajace z kože. Na rozopnutú košeľu, spod ktorej vytrčá biele tielko, nohavice stiahnuté špagátom, silné a opálené ruky plné vrások, ktoré sa prelínajú s červenými vnútornosťami zvieraťa. Vybavujem si lepkavé teplo, muchu, ktorá nám robí spoločnosť, zvláštnu sladkastú vôňu medzi životom a smrťou, ktorou je nasiaknutý okolitý vzduch, šnúru na bielizeň, kvetináče a schod, na ktorom dedko sedí a mení sa na večný obraz, ktorý sa mi bude často vynárať z pamäti.

Jeho smrť som v tom čase brala vecne. Možno preto, že som s ním nestrávila veľa času. Ako keby mal vždy len vedľajšiu úlohu. Dnes sa sama seba pýtam, čo by bolo, keby si ich smrť vzala v opačnom poradí, keby ako osamelý hráč menila tok udalostí a smer, akým sa uberajú životy ostatných. Nemôžem sa zbaviť pocitu hnevu a zároveň ľútosti, že som s dedkom nestrávila viac času. Je to čosi podvedomé, čo mimovoľne vyviera na povrch. Niekedy nad tým premýšľam, akoby išlo o vymyslený príbeh.

O mnoho rokov neskôr som sa prebudila spotená a nervózna, srdce mi bilo až v krku. Bolo strašne teplo. Čosi sa mi snívalo, vybavila som si to však až o niekoľko hodín neskôr v práci. Odrazu, pri šoférovaní cestou domov, keď bola moja myseľ vyprázdnená a sústredená na nekončiacu líniu cesty, sa zjavili obrazy. Po prvý raz sa mi snívalo o dedkovi Josém. Boli sme spolu, medzi jeho olivovníkmi. V jeho ruke drobný stromček v špinavej hrdzavej plechovke naplnenej zeminou. Čerstvo vyhlíbené jamky vyčkávali, pripravené prichýliť a živiť korene budúceho olivovníka, ich čakanie zdôrazňuje niekoľko z pôdy vytiahnutých kameňov. Pomedzi nás pobejú zajace, vyskakujú z nôr, nevšímajú si nás. Sme len ďalším prvkom v krajine, niečím, čo do rytmu života na poli nezasahuje, nenarúša ho. Dedko v sne čosi hovorí, časť mňa však vie, že to nie je jeho hlas. Vo sne sa, pravda, nechám unášať, iba pozorujem, v dlaniach premieľam hlinu, počúvam dedka a zvieram v ruke plechovku so stromčekom. Počas šoférovania ma náhle zasiahne intenzívna zmes smútku a hnevu.

Vôbec si nedokážem vybaviť, ako znel jeho hlas.

Často si kladiem otázku, či detstvo nie je iba fatamorgána. Uchyľujem sa k nemu tak často, až sa bojím, že som si ho mohla zdeformovať či zidealizovať. Odkedy som si samu seba začala uvedomovať, vedela som, že chcem, aby môj dospelý život vyzeral rovnako, ako keď som bola malá. Stať sa dospelou, kráčajúc dozadu, vrátiť sa k tomu, čo ma obklopovalo a vďaka čomu pocítujem takú silnú náklonnosť k vidieku. Vďaka svojmu detstvu som, kto som. Od malička som vedela, že sa chcem stať terénnou veterinárkou ako môj dedko. Svoje detské roky som strávila s ním, medzi zvieratami, v záhrade. Vidiecke prostredie predstavovalo živnú pôdu, v ktorej sa moja rodina z matkinej aj otcovej strany zakoreňovala a rozrastala: záhrada, komora, korkové a cezmínové duby a olivovníky, súrodenci, zvieratá, spoločne pracujúci ľudia a obživa.

Často sa nás, ktorí píšeme, pýtajú, prečo to robíme. Odkiaľ sa berie prvé slovo, prvá báseň, prvý príbeh. A my sa zbytočne snažíme vysvetľovať niečo, čo nemá presné obrysy, snažíme sa dať tomu celému zmysel, nájsť korene či pôvod našej posadnutosti prevracáť všetko naruby pomocou slov. Nespomínam si, kedy som začala písať ani prečo. Predstavujem si to v hlave ako čosi samovoľné, prirodzené, ako keď sa človek snaží po zobudení nahmatať na nočnom stolíku okuliare. Ako niečo, čo tu bolo odjakživa. Mohla by som, samozrejme, písať o tom, čo ma k písaniu vedie. O tých kúskoch, ktoré naraz prevezmú hlavnú úlohu, pritiahnu na seba svetlo a pozornosť a všetko ostatné musí ísť bokom. Niekedy sa zjavia a sprevádzajú vás hodiny, dni, dokonca mesiace, až kým sa nepremenia na slová. Rada si ich predstavujem ako záblesky. Niečo, čo sa zrazu zjaví a zablysne, zmení tok vecí.

Moje detstvo je záblesk: ruky starých rodičov, obvazy a žiletky na štepenie stromov, jahňatá bez mamy, kozy prichádzajúce na volanie pastiera, olivovníky a korkové duby, kravské zvonce, vlnené svetre, dedkove veterinárske knihy a príručky... Aj to, čo sa deje v mojom každodennom živote terénnej veterinárky: zvieratá križujúce cestu, chovatelia a chovateľky hospodárskych zvierat, s ktorými pracujem, ich slová, ich ruky, prútené košíky plné zeleniny a vajíčok, práve zohriate kozie mlieko, výhonok vytrhnutý z kvetináča a presadený do iného, piesne, príbehy, uspávanky, drobné slovíčka, ktoré v meste nepočuť a ktoré si tu našťastie nažívajú vlastným životom a kolíšu sa v náručí tých, ktorí na vidieku pracujú a žijú.

Pre portugalskú spisovateľku Mariu Gabrielu Llansol predstavovala taký neviditeľný príbeh záhrada v Herbais, jej domov v exile, v ktorom toľké hodiny strávila starostlivosťou o rastliny a čítaním alebo len sedením a pozorovaním. Tam vznikol prvotný záblesk, z ktorého sa neskôr zrodilo slovo a vďaka ktorému začala písať, ako keby sa svetlo prýštiace zo všetkého, čo nám zamestnáva myseľ a vyvoláva v nás pohnutie, presunulo do ruky a tá potom vrhla slová na papier.

Prenasleduje ma otázka, čo by sa stalo, keby ten neviditeľný príbeh, pevná súčasť môjho života, nebol práve tento. Písala by som? Mala by som iný? No toto je môj neviditeľný príbeh, sem sa uchýľujem a tu a takto sa snažím vystavať dom, zatiaľ krehký a plachý, niekedy hmotný a inokedy len snový, kam sa vmestia brázdy, konáre, zvieratá a semiačka, kde sa slovo, tlčúce a chvejúce sa, snaží oprášiť a vytiahnuť na svetlo vidiecky svet a všetkých jeho obyvateľov.

Ďalší zo zábleskov, jeden z najčastejších, predstavuje cesta, po ktorej sme jazdili a dodnes jazdíme do dediny. Ja ako dievčatko, s lícom zakaždým nalepeným na okno, či je zima alebo teplo, škúlim von a vytrvalo napínam pohľad aj chrbát, napínam sluch, akoby som sa chcela dostať cez sklo von, a počítam duby medzi cezminami, kríky a korkové duby, sledujem zvieratká, ktoré mi preklzavajú pomedzi prsty aj pozorné hlasy mojich rodičov, popri ceste vždy kráča nejaký zamyslený havran, cisty sa zhlukujú popri krajnici a škriabu na okná auta, akoby sa chceli dostať až k nám. Počítanie bolo pre mňa spôsobom, ako prinútiť čas, aby bežal rýchlejšie, ako naplniť túžbu po poznaní, ako pomenovať zvieratá, ktoré sa pred nami zjavovali, nahradiť ich minútami, premeniť ich na minútovú ručičku, ktorá sa nikdy nezastavuje a ktorá pre nás v detstve bola úplnou neznámou. Azda práve tam, vo chvíli, keď sa naučím pomenovať niečo, čo som predtým nepoznala, pramení pocit pokoja, neskutočného stíšenia, tichučky hlások, ktorý mi našepkáva, že všetko je a naďalej bude v poriadku. Myslím, že to bol George Steiner, kto napísal, že čo nemá meno, neexistuje. Kto však bude ďalej pomenovávať to, čo už viac neexistuje? Budú tie veci existovať naďalej, aj keď zmiznú a prestaneme ich pomenovávať? A kto pomenuje prvýkrát niečo, čo zatiaľ meno nemá? Čo stojí za vznikom prvého hlasu a prvého mena?

Keď sa u babky z otcovej strany, Teresy, objavili prvé príznaky stareckej demencie, uvedomila som si, že o nej nič neviem. Absolútne nič. Snažila som sa hľadať, pýtať sa, zisťovať. Ale prišla som neskoro. Babka mala telo osemdesiatročnej ženy a poškodenú myseľ, ktorá sa zasekla v období, keď mala dvadsať. Nebola som pre ňu vnučka, ale kamarátka z dediny. Spoločníčka, s ktorou sa chichotala a delila

o tajomstvách. Moja babka sa zmenila na mladú drzaňu, čo sa neustále smiala a rozprávala mi o tom, kam ukryla listy od nápadníkov, aby jej ich mama nenašla. Tichým hlasom plánovala kadejaké huncútstva, rozprávala mi, kde si jej mama odkladá peňaženku, že si popoludní zájdeme na námestie na zmrzlinu. Rozprávala o pláži, o dome s obrovitánskym pianom. Môj dedko, otec a strýkovia neexistovali, na fotografiu sa už nezmestili. Ďalší prázdny rám.

Zomrela a jej smrť vo mne zanechala ďalšiu posadnutosť – hrabať sa v komodách domov mojich starých rodičov a hľadať fotografie. Nie tie známe obrázky, čo visia na stenách, práve naopak. Mátali ma tie, ktoré zostali ukryté v škatuliach od sušienok, osamelé, nahromadené na jednej kope, vzájomne sa prekrývajúce a mimo ničivého dosahu svetla, ďaleko od hlasov, ktoré by si ich prezerali a robili im spoločnosť, bez komôd či písacích stolov, na ktorých by mohli spočinúť. Práve k nim som smerovala svoje otázky. Na nich som hľadala všetko, čo mi ušlo skôr, než som si to všimla, ako keď uprostred cesty naštartujete auto a nevšimnete si, že to stromy odchádzajú, zatiaľ čo vy stojíte na mieste. A odchádzajú mlčky, neobťažujú sa obzrieť späť, idú preč bez jediného slova, ktoré by pomaličky ako pierko klesalo na cestu. Odchádzajú a nechávajú nás tam, nečakajú, kým si všimneme, ako plynie čas, že minútová ručička uteká ďalej, napriek zvieratám na kraji ciest, napriek vtákom, čo križujú oblohu, napriek tým, čo čakajú, kým na nich ukážeme prstom, opýtame sa a dáme im meno.

Po smrti mojich starých rodičov ostali prázdne izby. Smiešne stoličky, zbytočné zásoby, mlčky kvetináče bez svetla, nezmyselné zatvorené predsieni. Prázdne rámy, zase. A nielen v ich domoch, ale v mnohých a mnohých ďalších, ktoré sa zatvoria po tom, čo sú

ich poslední obyvatelia donútení odísť a zakryť nábytok plachtami, ako keď sa mŕtvym zatlačia oči – akt, ktorý vykonáme len raz, ktorý vzniká a zaniká v jedinej chvíli a nám je jasné (ako keď vzniká rana, ako keď nadobudneme istotu), že už ho nikto neodkryje.

Toto je môj neviditeľný príbeh. Môj dom v plameňoch, ktorý nikdy nečaká na poslednú tehlu či slovo, kým bude pripravený na to, aby ho niekto obýval. Bude takým písanie? Niečo, čo nikdy nečaká? Čo vznikne len tak a vnúti sa?

Je oprávnené uvedomiť si paralelu a zmenu rytmu medzi písaním, životom na vidieku a tým, ktorý sa nám v súčasnosti vnucuje. Iné tóny, iné piesne, iné rytmy. Tak v literatúre, ako aj na vidieku by podľa mňa nemala mať miesto okamžitosť. Dva svety, ktoré sú od seba na prvý pohľad vzdialené, ale majú toľko spoločného. Záblesky, semienka, starostlivosť, pokoj, trpezlivosť, kým sa staráte o všetku mnohosť, čo sa rodí a šíri sa napriek všetkému, a sledujete, ako rastie. Krásne či kruté, vznikajú pod rukou, ktorá sa stará, a majú rovnaký cieľ: prežiť.

Museli zmiznúť z môjho života, aby som si to uvedomila. Trochu neskoro, pretože my deti a vnuci vždy prichádzame ku všetkému neskoro, aj k samotnému životu. Bez ohľadu na to, koľko nám naši otcovia a matky hovoria, pripravujú nám cestu, nechávajú nám stopy, aby sme si všimli vtáčika, ktorého tušíme skrytého za konárom, ale nevidíme ho. A nevidíme ho, pretože nám trvá príliš dlho, kým sa naučíme vidieť, spočínúť pohľadom a dotykom na okrajoch, uvedomiť si naplno, že za rámami visiacimi v domoch našich mám a starých mám sa ukrýva znepokojivá krása, bolesť, príbeh, utajený rodokmeň čakajúci na to, kedy ho zachrátime a osvojíme si ho. Rodokmeň, ku ktorému môžeme patriť a nájsť sa v ňom.

Táto esej, vyrastajúca práve odtiaľto ako zatočené struky ďateliny, ktoré sa zachytávajú na chrbtoch putujúcich oviec a potom sa uchytia tisícky a stovky kilometrov ďaleko od miesta, kde sa zrodili, nie je ničím iným – je to príchod, azda nie príliš oneskorený, k tomu, čo tvorí môj neviditeľný príbeh, k tým, čo nemali meno a existovali, k tým, ktoré sú naďalej prítomné v tieni, ktoré majú hlas, hoci ho nepočuť, pretože pre ne neexistuje priestor či megafón. Táto esej je rukou, ktorá je rozhodnutá rozšíriť a presadiť, postarať sa skôr, než rámy v našich domoch ostanú celkom osirotené, mlkve, prázdne, bez toho, aby sa na ne niekto pozeral.